

PARADIGMA DREPTULUI LA VIAȚĂ ÎN CONTEXTUL CONFLICTELOR ARMATE – O PERSPECTIVĂ ETICĂ ASUPRA OMUCIDERII ÎN VREME DE RĂZBOI

Pr. Lect. univ. dr. Oliviu-Petru BOTOI

*Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia
Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia, România
oliviu.botoi@uab.ro*

ABSTRACT: The Paradigm of the Right to Life in the Context of Armed Conflicts. An Ethical Perspective on Homicide During Wartime.

The right to life is fundamental in international official documents recognized by most states in the world. Also, all religious systems promote and protect this fundamental right, considering it a precious gift from God. The paradigm of the right to life is marked by dilemmas of a moral nature when issues concerning the beginnings of life and the end of it are brought into question. Beyond these bioethical issues, we believe that more clarification is needed when it comes to armed conflicts, generated, or tolerated by different states of the world, conflicts in which human lives are lost and violence that can cause physical death or affect emotional health occurs. For this reason, in this study we aim to analyze some aspects related to the issue of the right to life in the context of armed conflicts and to provide an ethical perspective on wartime homicide from the perspective of Christian morality. In this study we will refer to the universal character of the right to life in Christianity, to the issue of the right to life in the context of the state of belligerence and to the sin of homicide as a brutal form of violation of the right to life.

Keywords: *the right to life, war, homicide, morality, weapons.*

Introducere

În creștinism, dreptul la viață este un concept fundamental, afirmat în paginile Sfintei Scripturi, în scrierile Părinților Bisericii și în învățăturile de credință sau în documentele oficiale ale cultelor creștine, fiind socotit un dar

sacru primit de la Dumnezeu. Din acest motiv, orice atenuare a universalității și indenegabilității acestui drept fundamental al omului este amendată și criticată în teologia creștină. Chiar dacă paradigma dreptului la viață, în sfera vieții sociale laice, se confruntă cu anumite tendințe ideologice centrifugale privind începutul și sfârșitul vieții umane, în creștinism, acest drept de natură divină nu suportă nicio nuanță de interpretare privind stadialitatea fapturii umane, unică din momentul concepției, sau calitatea vieții umane, care rămâne sfântă până la ultima suflare. Dincolo de aceste aspecte care intră în domeniul bioeticii creștine, caracterul divin și universal al dreptului la viață a fost pus sub semnul întrebării în contextul crizelor militare și al războaielor armate, atunci când s-au pierdut prin violențe sau genocide milioane de vieți omenești. Conflictele militare au condus către comiterea unor crime deliberate pentru înfrângerea adversarului și pentru impunerea unei dominații teritoriale sau ideologice sau uneori chiar religioase. În acest caz, dreptul fundamental al omului, dreptul la viață, a fost încălcat în mod voit la scară largă, prin politici de stat, și a devenit prioritară și ridicată la rang de virtute vitejia ostășească prin care au fost curmate vieți. Prin acest text, ne propunem să problematizăm în jurul paradigmei dreptului la viață al fiecărui om, în contextul conflictelor armate, în care se pierd, premeditat sau din culpă, vieți omenești nevinovate.

Cu toate că dreptul la viață este ratificat în toate documentele cu acoperire internațională și este protejat prin legi asumate de toate statele lumii, prin războaiele declanșate și, apoi, susținute și tolerate, acest drept este călcat în picioare și viața nu mai rămâne neapărat o prioritate esențială, ci doar una secundară. Chiar dacă se problematizează mult în jurul crimelor comise prin războaie și conflicte armate, într-un anume și specific context polemologic, totuși acestea nu au încetat aproape niciodată să dispară. Numărul total de oameni care au murit în războaie, de-a lungul istoriei, este dificil de determinat cu exactitate, deoarece multe războaie au avut loc în trecutul îndepărtat și în zone geografice diverse și, uneori, mai puțin cunoscute. Cu toate acestea, organizații importante precum *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*, *Human Security Report Project* și *Conflict Casualties Monitor* au monitorizat și au încercat să documenteze pierderile de vieți omenești în conflictele din ultimul secol¹. În fața acestor

1 Estimările generale ale acestor organizații ne oferă cifre de sute de milioane de vieți umane curmate în timpul Primului Război Mondial, al celui de-al Doilea Război Mon-

realități istorice și cotidiene, se impune o problematizare, în primul rând de natură morală, privind dreptul la viață al omului, în contextul războaielor și al diferitelor conflicte armate din istorie și din prezent.

Universalitatea dreptului la viață în creștinism

La baza discursului despre drepturile omului stau principiile biblice ale credinței creștine. În teritoriile în care creștinismul a fost receptat, s-a creat cadrul răspândirii unei noi perspective asupra vieții, astfel că s-au născut state cu tradiții morale puternice, în cultura cărora au apărut convenții legale și instituții ce au legiferat drepturile fundamentale ale omului², unul dintre acestea fiind dreptul la viață. Prin actul creației, Dumnezeu a oferit omului dreptul asupra propriei sale vieți, dreptul la existență în ambianța mediului înconjurător creat pentru el (*Facerea 1, 26-27*). Acest drept constă în îndreptățirea firească a fiecărei persoane de a-i fi respectată viața din partea semenilor săi „atât în mod direct (prin neviolentarea acesteia prin bătaie, schingiuire, omor etc.), cât și în mod indirect (prin a nu-i sustrage omului condițiile și bunurile absolut necesare vieții)”³. Astfel, putem înțelege faptul că atingerea dreptului irefutabil și inalienabil al vieții nu se referă, în creștinism și nu numai, doar la curmarea violentă a cursului vieții unei persoane prinucidere, ci și la generarea situației în care mediul nu mai permite susținerea vieții biologice a omului. Astfel de situații, în care s-a trecut prin frig, foame și sete, și oamenii au început să sufere de boli și răni pricinuite de contextul războiului, s-au înregistrat deseori în istorie și în ultimul secol, ba chiar și în prezent. Dintr-un punct de vedere creștin-duhovnicesc, chiar și efectele de natură psihologică care pun în pericol viața și integritatea umană pot fi considerate atentate asupra dreptului la viață al omului.

Dreptul la viață în creștinism este apărat și în contextul anumitor tendințe ideologice care susțin legitimitatea avortului și a eutanasier⁴, sanc-

dial, al Războiului Civil Chinez, al Războiului din Vietnam, al războaielor din Africa ș.a

2 *** *Pentru viața lumii – către un etos social al Bisericii Ortodoxe. Învățătura socială a Bisericii Ortodoxe în viziunea Patriarhiei Ecumenice*, trad. Viorel Coman și Petre Maican, Oradea, Editura Ratio et Revelatio, 2020, pp. 103-115.

3 Nicolae Mladin, Orest Bucevski, Constantin Pavel, Ioan Zăgorean, *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. I: Morala generală, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2003, p. 213.

4 A se vedea reperele (a)morale impuse prin ideologie: Andrei Dîrlău, Irina Bazon, *Corectitudinea politică – o ideologie neo-marxistă. Marxismul cultural – noua utopie*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2017.

ționând moral aceste practici ce aduc atingere vieții. Dincolo de problematizările de natură medicală privind stadialitatea vieții umane intrauterine⁵ și perspectivele legate de statutul juridic al embrionului și fătului și privind chestiunea eutanasiei⁶, dreptul la viață este fundamental în creștinism și în religiile lumii⁷. Mai mult decât în orice alte sisteme religioase, în creștinism nu există forme sau expresii care contestă dreptul la viață, acesta fiind văzut ca darul cel mai de preț primit de la Dumnezeu. O altă provocare ce pune în umbră universalitatea dreptului la viață este paradigma războiului, care, evident, volens-nolens, implică încălcarea acestui drept prin crimele de război sau prin așa zisele „daune colaterale” care implică vieți omenești. Chiar dacă unele perspective teologice privesc aceste pierderi de vieți omenești ca ucideri indirecte⁸, noi socotim că ele rămân crime cu toate că nu sunt premeditate. Susținerea războiului implică, însă, asumarea din capul locului a pierderilor de vieți omenești nevinovate sau manipulate. Etica creștină privind războiul, în termeni generali, condamnă crima, dar, în diverse contexte, tolerează diferite forme de conflict militar sau armat care presupun, măcar la modul ipotetic, pierderi de vieți omenești. În cazul altor religii, lucrurile suportă și mai multe nuanțe și incursiuni istorico-teologice, motiv pentru care noi ne vom referi strict la spațiul creștin.

Dacă abordăm teologic subiectul războiului, se impun multe nuanțări de natură filosofico-dogmatică și socio-istorică care ne-ar putea oferi o înțelegere mai generală și poate mai complexă. În termeni de natură morală, războiul nu poate căpăta niciun fel de legitimitate, fiind „o aventură sau încercare tragică a omului, creat să trăiască în iubire, pace și demnitate”⁹. Lumea căzută însă nu poate trăi în afara stării de conflict, însăși principii ale menținerii vieții au în structura lor un continuu conflict generator de echilibru și de re-înnoire. Însă, atunci când aducem în discuție dreptul

5 John Breck, *Darul sacru al vieții*, Cluj-Napoca, Editura Patmos, 2001, p. 163 sqq.

6 Carmen Potra, *Eutanasia: alegere morală sau imorală?*, Târgu-Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2021; John Breck, *Darul sacru al vieții*, p. 255 sqq.

7 Francesco Zaccaria, Hans-Georg Ziebertz (eds.), *Euthanasia, Abortion, Death Penalty and Religion – The Right to Life and Its Limitations – International Empirical Research*, Springer, 2018, 308 p.

8 Karl Heinz Peschke, *Etica creștină. Teologia morală în lumina Conciliului Vatican II*, trad. Ioan Mitrofan, Târgu-Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2013, p. 153.

9 Georgios Mantzaridis, *Morala creștină II: Omul și Dumnezeu, Omul și semenul, Poziționări și perspective existențiale și bioetice*, trad. Cornel Constantin Coman, București, Editura Bizantină, 2006, p. 374.

omului la viață, rațiunile stării de beligeranță pălesc pe rând, acest drept fiind ontologic întipărit în legea naturală¹⁰. Această tensiune existențială și istorică a luat sfârșit doar odată cu întruparea Fiului lui Dumnezeu, a Mântuitorului Iisus Hristos, în lume, Care nu doar că a adus perspectiva păcii, ci El însuși a devenit pacea noastră (*Efeseni 2, 14*). Războiul trebuie înțeles și dintr-o perspectivă duhovnicească¹¹, ca expresie a neputințelor și a păcatelor omenirii care nu a receptat și asumat mesajul evanghelic al iubirii și al păcii.

Problematica dreptului la viață în contextul războaielor

După cum afirmam mai înainte, drepturile omului, implicit dreptul la viață, au fost ratificate de mai multe state prin diferite documente legislative, începând din primele veacuri ale erei creștine până în zilele noastre. Pe lângă legiurile interne ale unor țări, au fost elaborate și documente cu recunoaștere internațională referitoare la drepturile omului, cum ar fi *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului* (1789), a Adunării Naționale din Franța, și *Declarația universală a drepturilor omului* (1948), a Națiunilor Unite. În cazul acestei declarații asumate până în zilele noastre, se precizează ferm și clar faptul că „orice ființă umană are dreptul la viață, la libertate și la securitatea persoanei sale”¹². Cât privește reglementările stricte legate de derularea și purtarea unui război, există prevederile celor două Convenții de la Haga, din 1899 și 1907¹³, care protejează dreptul la viață al civililor în situații beligerante și chiar prevede și limitarea, după posibilitate, a numărului victimelor din rândul beligeranților fără a provoca morți și vătămări inutile¹⁴. Ulterior, prin Convențiile de la Geneva, s-au stabilit mai multe aspecte privind politica războaielor armate. „Operațiunile militare trebuie să fie conduse cu grija permanentă de a proteja populația civilă, persoanele civile și bunurile cu caracter civil, iar în ceea ce privește atacurile, cei care

10 Sfântul Nectarie de la Eghina, *Morala creștină*, Iași, Editura Doxologia, 2013, p. 236.

11 Nicolae Velimirovici, *Războiul și Biblia*, trad. Adrian Tănăsescu-Vlas, București, Editura Sophia, 2002.

12 *** *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, articolul 4.

13 James Brown Scott, *The Hague Peace Conference of 1899 and 1907*, I-II, Baltimore, John Hopkins Press, 1909.

14 Darie Cristea, Valeriu Firțală, „Protecția drepturilor omului în contextul conflictelor armate – aspecte socio-juridice și câteva reflecții”, în *Revista de științe politice și relații internaționale*, nr. 1/2023, pp. 41-42.

decid sau pregătesc un atac trebuie să facă tot ceea ce este practic posibil pentru a verifica dacă obiectivele de atac nu sunt nici persoane civile, nici bunuri cu caracter civil și nu beneficiază de o protecție specială, ci că acestea sunt obiective militare, să ia toate măsurile de precauție posibile, din punct de vedere practic, în ceea ce privește alegerea mijloacelor și metodelor de atac, în vederea evitării și, în tot cazul, a reducerii la minimum a pierderilor de vieți omenești în cadrul populației civile, a rănirii persoanelor civile și a producerii de pagube la bunurile cu caracter civil, care ar putea fi cauzate incidental, să se abțină de la lansarea unui atac de la care se poate aștepta că va cauza, incidental, pierderi de vieți omenești în rândurile populației civile, rănirea persoanelor civile, pagube în bunuri cu caracter civil sau o combinație a acestor pierderi și pagube care ar fi excesive în raport cu avantajul militar concret și direct așteptat”¹⁵.

Dincolo de aceste reglementări prin a căror natură se încearcă o protejare a dreptului la viață, din punct de vedere moral se pune problema legitimității războiului prin care se pierd vieți omenești. Oricare ar fi rațiunile demarării unui război sau chiar a unui conflict armat la scară redusă, există, de la început, prezumția uciderilor, a vătămărilor fizice ce pot induce moartea și a distrugerii bunurilor care întrețin viața. „Războiul este o manifestare fizică a maladiei latente a umanității – ura fratricidă (*Facerea* 4, 3-12)”¹⁶, care se perpetuează, sub diferite forme, de la începuturile istoriei până în zilele noastre. „Încă din zorii istoriei sfinte, uciderea, fără de care n-are loc niciun război, e privită ca o crimă gravă în fața lui Dumnezeu”¹⁷. Privind istoria veterotestamentară, dar și istoria bisericească, vom observa deseori capitole întregi cu războaie și lupte duse de poporul ales sau de armate cu stindarde creștine. Chiar la începuturile istoriei creștine, mai ales în primele trei secole, atitudinea în fața războiului era una fermă din partea creștinilor, atât din motive de natură morală, dar mai ales de natură dogmatică¹⁸, însă după secolul al IV-lea, perspectiva capătă alte nuan-

15 Protocol Adițional Nr. 1 din 10 iunie 1977 la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale, Publicat în Monitorul Oficial, nr. 68 din 14 mai 1990, art. 57, apud Darie Cristea, Valeriu Firțală, „Protecția drepturilor omului în contextul conflictelor armate...”, p. 44.

16 *** *Gândirea socială a Bisericii – fundamente, documente, analize, perspective* (coord. Ioan I. Ică jr. și Germano Marani), Sibiu, Editura Deisis, 2002, p. 218.

17 *** *Gândirea socială a Bisericii – fundamente, documente, analize, perspective*, p. 219.

18 Louis J. Swift, *The Early Church Fathers on War and Military Service*, Wilmington, Michael Glazier, 1983, p. 30 sqq.

țe, conturându-se așa-numitul război *drept* și datorită ostășească în armata imperiului creștin sau a patriei creștine¹⁹. Dacă în primele secole, scriitorii creștini afirmă faptul că un creștin nu trebuie săucidă nici măcar în război²⁰, în secolele următoare s-a dezvoltat imaginea creștinului soldat care se înarmează cu armele duhului, ducând o luptă spirituală, imagine care s-a transferat ușor și în planul realității întâlnind astfel virtuozitatea soldatului creștin care își apără țara și semenii. Astfel, în concepția mai multor Sfinți Părinți, pe baze biblice vechitamentare și nu numai, devine îndreptățit războiul de apărare sau cel de pedepsire a fărădelegii și de instaurare a dreptății²¹.

Concepția creștină despre *justum bellum* a fost articulată de mai mulți scriitori creștini dintre care îi amintim pe Sfântul Ambrozio și, în mod special, pe Fericitul Augustin²². Vorbind despre tradiția războiului drept, Fericitul Augustin pune în față un număr de condiții în care un război pe teritoriul propriu sau străin este admisibil. Aceste condiții s-ar rezuma la: (1) războiul se declară pentru restaurarea păcii; (2) are dreptul de a declara război numai autoritatea legitimă; (3) dreptul de a folosi forța nu trebuie să aparțină unor indivizi sau grupuri, ci reprezentanților autorităților civile numiți de sus; (4) războiul poate fi declarat numai după epuizarea tuturor mijloacelor pașnice în vederea negocierii cu partea opusă și a restaurării situației anterioare; (5) războiul se declară numai în cazul în care există speranțe deplin întemeiate de atingere a țelurilor propuse; ((6) pierderile militare și distrugerile anticipate trebuie să corespundă situației și scopurilor războiului (principiul mijloacelor proporționale); (7) pe tot parcursul războiului e indispensabil ca populația civilă să fie protejată împotriva acțiunilor militare directe; (8) războiul poate fi justificat numai în dorința restaurării păcii și ordinii²³. În general, și, mai ales, în contextul social

19 John Helgeland, Robert J. Daly, J. Patout Burns, *Christians and the Military. The Early Experience*, Michigan, Fortress Press, 1985, p. 80.

20 Ronald J. SIDER, *The Early Church on Killing*, Michigan, Grand Rapids, 2012, p. 194; (a se vedea de asemenea scrierile unor Sfinți Părinți ai Bisericii din perioada primară).

21 Vezi mai pe larg la Dragoș Dâscă, *Părinții Bisericii despre război și stagiul militar*, Iași, Editura Doxologia, 2015, pp. 17-21.

22 John Mark Mattox, *Saint Augustine and the Theory of Just War*, Londra, Continuum, 2006.

23 *** *Gândirea socială a Bisericii – fundamente, documente, analize, perspective...*, p. 220.

contemporan, marcat de tendințe globaliste puternice, este greu de stabilit granița dintre un război de opresiune și unul de apărare. Cât privește legitimitatea războiului drept, este, de asemenea, greu de stabilit din punct de vedere etic caracterul just al acțiunilor armate sau militare. Într-adevăr, pot fi amintite și evaluate moral atitudinile față de prizonieri, civili, femei, copii și alte categorii care ar deveni vulnerabile în fața conflictelor, dar cu toate acestea, așezate într-o lumină negativă, războiul nu poate fi justificat.

În spațiul Răsăritului creștin, teoria războiului drept nu a cunoscut adepți și nici nu a fost pusă în practică multă vreme, însă, ulterior, pe filiera influențelor apusene s-a generalizat o atitudine mai largă despre apărarea patriei străbune și despre contribuția prin forță la impunerea disciplinei și a păcii. „Biserica Ortodoxă nu a militat de-a lungul istoriei pentru un răspuns strict pacifist în fața războiului, violenței și opresiunii; nici nu a interzis credincioșilor să servească în armată sau poliție. Sfinții săi ostași, adeseori mucenici ai Bisericii, sunt un exemplu în acest sens. Dar, cu toate acestea, Biserica Ortodoxă nu a dezvoltat niciodată vreo versiune a «teoriei războiului drept», care caută în prealabil și în conformitate cu un set de principii abstracte să justifice sau să susțină, din punct de vedere moral, folosirea violenței de către stat, atunci când un set de criterii generale este îndeplinit. Într-adevăr, Biserica nu ar putea niciodată să numească un război «sfânt» sau «drept»”²⁴. Chiar dacă nu e specific tradiției ortodoxe²⁵, problematica războiului drept a fost percepută diferit de teologii ortodocși care s-au aplecat asupra acestei chestiuni, existând perspective ușor diferite și nuanțate despre legitimitatea războiului.

În creștinism și în viziunea teologiei ortodoxe, în mod special, teoria războiului drept nu își găsește nicidecum o justificare morală din foarte multe motive. Însă, un astfel de război, văzut ca un compromis²⁶, reprezintă o opțiune morală mai mică pentru cei care nu pot să își asume ideea pacifistă și nu pot impune ordinea pe calea firească a dialogului. În concepția unui teolog care s-a aplecat asupra problematicii războiului, părintele Alexander F.C. Webster, criteriile ortodoxe pentru un război drept ar include un etos

24 *** Pentru viața lumii – către un etos social al Bisericii Ortodoxe. *Învățătura socială a Bisericii Ortodoxe în viziunea Patriarhiei Ecumenice*, p. 83.

25 Philip Lemasters, *Valoarea creației lui Dumnezeu. Cum să trăiești ca un creștin ortodox*, trad. Ioan-Lucian Radu, Iași, Editura Doxologia, 2018, pp. 124-126.

26 Teofan Mada, *Conștiință și compromis. Perspectivă spiritual-duhovnicească asupra nefericirii lumii noastre*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2006, pp. 155-162.

politic adecvat prin care orice națiune, când își proclamă anumite drepturi pentru care luptă sau pe care le apără, respectă o etică a legii naturale dumnezeiești și apără mereu poporul lui Dumnezeu de la piere²⁷. Scopul viețuirii creștine nu se rezumă la conservarea non-violenței și la afirmarea în orice chip a păcii, ci scopul vieții creștine este mântuirea noastră, îndumnezeirea, la care se ajunge înfruntând toate provocările ce se ivesc. Pentru a oferi cadrul sfințirii vieții, în lume este nevoie de o acțiune constantă de îndepărtare a răului și de triumf al binelui.

Omuciderea în timpul războaielor

În timpul conflagrațiilor și conflictelor militare, pot fi identificate mai multe forme de omucidere, directă sau indirectă, care contravin total moralei creștine. Genocidele, crimele împotriva umanității, crimele de război sau epurările etnice sunt forme clare de încălcare flagrantă a dreptului la viață al persoanei umane și de atentat asupra acestui mare dar pe care omul îl primește de la Creatorul său. Toate acestea nu își pot găsi niciun fel de justificare în etica creștină și trebuie condamnate pe față. „Nimic nu este mai contrar planului lui Dumnezeu pentru creaturile Sale, care au fost aduse la existență după chipul și asemănarea Sa, decât violența uneia împotriva alteia; nici nu există blasfemie mai mare decât practica organizată a crimei în masă”²⁸. Istoria omenirii este plină de lupte și de războaie în care s-au pierdut milioane de vieți omenești. După cum arătam mai înainte, chiar dacă au existat războaie și lupte, de obicei și de cele mai multe ori de apărare, purtate în numele religiei, întotdeauna paradigma dreptului la viață, fie în starea de beligeranță fie între beligeranți, a fost supusă unei analize în urma căreia violența era ferm condamnată.

În ceea ce privește participarea creștinului la război, fiind puși în situația de a ucide, morala creștină subliniază ferm faptul că acest lucru „vine în vădită opoziție cu credința sa”²⁹, Pe de altă parte, însă, morala creștină

27 Alexander F.C. Webster, *The Price of Prophecy*, Grand Rapids, Eerdmans, 1955, p. 21 sqq.; Alexander F.C. Webster, *The Pacifist Option. The Moral Argument Against War in Eastern Orthodox Theology*, San Francisco – London – Bethesda, International Scholars Publications, 1998.

28 *** *Pentru viața lumii – către un etos social al Bisericii Ortodoxe. Învățătura socială a Bisericii Ortodoxe în viziunea Patriarhiei Ecumenice*, p. 79.

29 Georgios Mantzaridis, *Morala creștină*, p. 380.

afirmă faptul că „tolerarea nedreptății ce se face celor nevinovați este culpabilă”³⁰, ajungându-se astfel la ideea enunțată și mai înainte că este foarte greu să trăim în această lume fără asumarea și înțelegerea autentică a conceptului hristic de pace. Participarea creștinilor la luptele de apărare și-a găsit multiple forme de justificare chiar și de natură morală, însă întotdeauna a prevalat protejarea dreptului la viață ca un deziderat al creștinilor din toate timpurile. În momentul în care s-a confruntat cu problema morală a celor care ucideau în războaie, unul dintre primii mari Părinți ai Bisericii universale, Sfântul Vasile cel Mare, în canonul 13, preciza următoarele: „Părinții noștri nu au socotit între ucideri uciderile din războaie; iertare dându-le – îmi pare – celor ce luptă pentru buna cuviință și pentru dreapta cinstire de Dumnezeu. Dar mai degrabă este bine a-i sfătui ca trei ani să stea departe de la împărțășire, ca unii care nu au mâinile curate”³¹. Chiar și înainte de canonul Sfântului Vasile, exista un alt canon anterior, aparținând scriitorului bisericesc Ipolit, în care se preciza: „Creștinul nu trebuie să devină soldat, în afara situației în care este obligat de către un conducător care poartă sabie. El nu trebuie să se împovăreze cu păcatul sângelui”³².

Profunzimile trăirii Evangheliei ne-au adus în morală creștină conceptul „înțoarcerii obrazului” care, pe lângă valența sa pedagogică, are și puterea intrinsecă a desăvârșirii morale. „Adevăratul creștin nu recurge la violență, nici nu răsplătește răul cu rău ... chiar și când se află în pericol ca persoană, cu toate că are dreptul să se apere, preferă să fie rănit decât să rănească”³³. Din acest motiv, la mai mulți Sfinți Părinți ai Bisericii întâlnim precizări clare legate de pericolul omuciderii în timpul serviciului militar sau în timpul războaielor. Chiar dacă Biserica oferă cadrul de iertare și vindecare a celor care au fost puși în fața faptului de a ucide, chiar și pentru a-și salva viața, totuși pentru cei care doresc preoția și slujesc Altarului crima este un impediment categoric³⁴, nefiind vorba despre o etică ambivalentă pentru clerici și credincioși, ci mai degrabă despre efectele negative ale

30 *Ibidem*, p. 380.

31 Dragoș Dâscă, *Părinții Bisericii despre război și stagiul militar*, p. 42; Vezi mai multe la *** „*For the peace from above*” – an orthodox resource book on war, peace and nationalism, Bialistok, Syndesmos, 1999, p. 45 sqq.

32 McGuckin, „St. Basil on War and Repentance”, p. 5 apud Phillip

33 Georgios Mantzaridis, *Morală creștină*, p. 374.

34 Philip Lemasters, *Valoarea creației lui Dumnezeu. Cum să trăiești ca un creștin ortodox*, pp. 127-128.

omuciderii. Au fost mulți creștini, de-a lungul vremii, care au luptat în războaie și au fost multe situații în care țările creștine s-au apărut în fața unor năvălitori de alte credințe din dorința de a-și proteja cetățenii, și în aceste situații în mod cert au existat numeroase pierderi de vieți și vătămări grave provocate atât de invadatori, cât și de apărători. Cu toate acestea, justificarea morală a omorului chiar și în vremea războiului nu își poate afla temei în creștinism. În istoria Bisericii sunt multe exemple care ne oferă o altă perspectivă decât cea a cruciadelor și a războaielor inter-creștine. Numeroși Părinți bisericești contrapun pacea în pofida oricăror forme de conflict, dintre care îi amintim pe Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Ciprian al Cartaginei, Sfântul Clement al Romei sau Sfântul Grigorie de Nyssa.

Chiar dacă avem mulți sfinți militari în istoriografia bisericească, avem și o serie de exemple care ne arată o cu totul altă abordare față de problematica războiului și a iminenței uciderii. Fără a lua în parte fiecare exemplu, amintim de Pătimirea Sfântului Edmond (Anglia secolului al IX-lea), Sfântul Ioan Vladimir (Serbia secolului al XI-lea), Sfinții Boris și Gleb ai Kievului (Ucraina secolului al XI-lea)³⁵, respingerea canonizării celor ce au luptat în război a împăratului bizantin Nichifor Fokas (963-969)³⁶ și alte paradigme similare. Creștinii, în general, se supun rânduielilor statului guvernate după principii creștine și în cazul nevoii imperioase de a proteja drepturile unei mase de oameni, inclusiv dreptul la viață, se poate găsi o justificare etică pentru a lua parte la un conflict ce ar trebui să instaureze pacea. Dar discernământul creștin prin care alegem între libertatea propriei conștiințe față de valorile evanghelice și datoria față de semeni și neam este destul de dificil de atins.

Creștinismul nu se opune unei orânduiri sociale prin care să fie menținută starea de pace exterioară și prin care să guverneze în societate principiile și valorile biblice, dar nu poate tolera tendințele de dominație forțată între popoare, culturi și religii și nici nu poate tolera suferința unora pentru fericirea altora. Dacă trecutul poate fi judecat în anumite șabloane etice care ar lăsa semne de întrebare privind legitimitatea războiului și efectele lui, prezentul are o cu totul altă configurație socio-ideologică, dar care nu se dezice încă de conflictele armate. Într-o lume ce impune globalizarea și

35 Alexander F.C. Webster, *The Pacifist Option. The Moral Argument Against War in Eastern Orthodox Theology*, pp. 189-195.

36 Georgios Mantzaridis, *Morala creștină*, p. 378.

în care comunicarea se face instantaneu de la un capăt al lumii la celălalt, iar calea dialogului se poate purta facil pentru rezolvarea diferendelor, a recurge din nou la forța armată pentru a impune ideologii și a cuceri teritorii și resurse arată că omenirea și conducătorii ei au înțeles puțin din valorile Evangheliei.

În anumite situații speciale și nuanțate, poate fi lăudabil curajul creștinilor care apără și protejează valorile, identitatea și integritatea unui popor, însă pentru acest lucru nu poate fi justificată uciderea premeditată sau din culpă. Dincolo de interesul obștesc, creștinul autentic își protejează propria identitate spirituală și propria conștiință morală. „Întotdeauna, conștiința creștină trebuie să domnească în mod deplin asupra imperative- lor interesului național. Mai presus de orice, un creștin trebuie să fie întotdeauna conștient că lucrurile care sunt considerate acte de terorism atunci când sunt săvârșite de indivizi sau grupări organizate – uciderea aleatorie a cetățenilor nevinovați, de exemplu, pentru împlinirea unui obiectiv politic – nu devin acceptabile, din punct de vedere moral, când sunt săvârșite, în schimb, de către statele recunoscute oficial sau când sunt realizate cu ajutorul tehnologiei militare avansate. Într-adevăr, se poate susține că una dintre caracteristicile definitorii ale războiului modern o reprezintă combinarea efectivă a strategiilor de luptă cu terorizarea intenționată a populației civile”³⁷.

Cei mai mulți dintre creștinii zilelor noastre nu sunt implicați în acțiuni militare, iar cei care servesc armata, în foarte rare cazuri sunt puși în fața unor conflicte violente ce ar provoca moartea, cu toate că există încă numeroase zone de conflict armat chiar și în state creștine. Creștinii au datoria de a-și exprima poziția ferm împotriva ororilor războaielor și să susțină dreptul la viață și la demnitate al fiecărei persoane, respingând orice formă de violență fizică sau emoțională. „De fapt, orice act de violență împotriva altei ființe umane înseamnă violență împotriva unui membru al propriei familii; și uciderea altei ființe umane – chiar și atunci când aceasta este inevitabilă – înseamnă uciderea propriului frate sau propriei surori. În măsura în care viețile noastre sunt întreținute, apărute sau îmbogățite prin violență – chiar dacă violența este săvârșită de stat în numele nostru, fără a fi conștienți de aceasta – noi suntem, într-o oarecare măsură, părtași

37 *** Pentru *viața lumii – către un etos social al Bisericii Ortodoxe. Învățătura socială a Bisericii Ortodoxe în viziunea Patriarhiei Ecumenice*, p. 84.

păcatului lui Cain³⁸. Creștinii au datoria morală de a se implica în promovarea păcii și în lupta împotriva războaielor ce provoacă pierderi de vieți umane și produc violențe și atrocități. Lipsa de implicare a creștinilor în combaterea acestor racile sociale poate reprezenta o formă de complicitate morală. A susține pasiv o stare de beligeranță cauzatoare de moarte și a nu lua atitudine împotriva crimelor poate fi condamnabil din punctul de vedere al moralei creștine, de aceea, chiar și cei ce nuucid, consimt cu uciderile săvârșite în rândul adversarilor³⁹.

Rădăcinile războaielor aducătoare de moarte ar putea fi distruse prin propovăduirea constantă a virtuții păcii creștine și a efectelor acesteia pentru viața interioară a creștinilor și pentru viața socială. Atitudinea creștinilor trebuie să fie împotriva războaielor, dar, mult mai accentuat, trebuie să fie o atitudine de promovare a păcii dintre popoare, și nu numai⁴⁰. În menținerea păcii un rol deosebit îl au religiile lumii (Hans Kung) prin care ar putea fi câștigată înțelegerea între popoare și între oameni⁴¹. Chiar dacă tindem spre acest ideal al păcii lumii și se pare că încă este imposibil de atins, creștinii sunt chemați să condamne formele de război și să vină mereu, cu dragoste, în sprijinul celor care suferă din cauza conflictelor militare sau a celor care fug din calea gloanțelor, arătându-ne față de aceștia ospitalitatea și prietenia noastră⁴².

Concluzii

Dreptul la viață al fiecărui om trebuie să fie protejat și garantat de autoritatea legitimă a tuturor statelor lumii. Pe lângă prevederile legale privind universalitatea acestui drept fundamental, statutate în documente internaționale, dreptul la viață este un concept fundamental al creștinismului⁴³,

38 *Ibidem*, p. 81.

39 Georgios Mantzaridis, *Morala creștină*, p. 374.

40 Bertrand Vergely, „Heureux les pacifiques”, în *Contacts*, nr. 2/2002, pp. 148-163.

41 Jean Delumeau, *În așteptarea zorilor. Un creștinism pentru mâine*, trad. Giuliano Sfichi, Iași, Editura Polirom, 2006, pp. 175-179.

42 Juan Carlos la Puente Tapia, „Hospitality and Friendship: Gleams of a Collective Vocation”, în *Concilium*, nr. 5/2022, pp. 129-135; Eli S. McCarthy, „Hospitality and Friendship: Interrupting Violence and Building Sustainable Peace in Ukraine”, în *Concilium*, nr. 5/2022, pp. 143-149.

43 Ioan-Gheorghe Rotaru, *Om-Demnitare-Libertate*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2019, pp. 201-215.

teoretizat în teologie și promovat constant în rândul societății civile. Chiar dacă percepția majoritară a publicului asupra inalienabilității dreptului la viață este favorabilă în cele mai multe situații, atunci când aducem în discuție tema războiului și prezumția pierderilor violente de vieți omenești, este nevoie de multe precizări. După cum am arătat, niciun război, indiferent de caracterul său, nu poate suprima dreptul la viață al persoanei umane. În morala creștină, cei care sunt antrenați în lupte ce ar putea fi soldate cu victime se fac vinovați direct de păcatul grav al uciderii și, după cum am văzut, istoria bisericească sancționează aceste deviații de natură morală. Eforturile umane de a menține pacea, ordinea și valorile în societate sunt laudabile și reprezintă o cerință a vieții creștine pentru a oferi cadrul desăvârșirii morale și al sfințirii vieții.

Pe lângă respingerea oricăror forme de violență și condamnarea războaielor mortale, creștinii au datoria de a răspândi pacea în lume și de a o menține. De asemenea, creștinii trebuie să fie conștienți de limitele morale ale acestei lumi și de starea de păcat ce stă la baza declanșării conflictelor armate. Problema războiului va rămâne, cel mai probabil, din păcate, o constantă, mai mult sau mai puțin accentuată, a acestei lumi, cu toate eforturile omenești de a menține pacea sau de a o „impune” pe căi legitime ce pot provoca, însă, de asemenea, suferință și chiar moarte. Raportul dintre afirmarea imperioasă a păcii și a pacifismului și îngăduirea sau legitimitatea războiului este marcat de o tensiune eshatologică ce va fi stinsă la capătul istoriei atunci când vom ajunge în Împărăția lui Dumnezeu, unde domnește pacea ca formă naturală a existenței. În contextul lumii pământești, creștinii au datoria de a trăi și de a asuma valorile Evangheliei și de a se ruga mereu pentru „pacea a toată lumea”.⁴⁴

Bibliografie:

- *** *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2002.
- *** *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, (broșură consultată pe https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf)

44 Ioan-Gheorghe Rotaru, “Biserica lui Dumnezeu, sursa unui Râu al Vieții și al Vindecării”, în *Argeșul orthodox*, 2012, XI, nr.564, p.5.

- *** „*For the peace from above*” – an orthodox resource book on war, peace and nationalism, Byalistok, Syndesmos, 1999.
- *** *Gândirea socială a Bisericii – fundamente, documente, analize, perspective* (coord. Ioan I. Ică jr. și Germano Marani), Sibiu, Editura Deisis, 2002.
- *** *Pentru viața lumii – către un etos social al Bisericii Ortodoxe. Învățătura socială a Bisericii Ortodoxe în viziunea Patriarhiei Ecumenice*, trad. Viorel Coman și Petre Maican, Oradea, Editura Ratio et Revelatio, 2020.
- BRECK, John, *Darul sacru al vieții*, Cluj-Napoca, Editura Patmos, 2001.
- CRISTEA, Darie, Valeriu Fîrțală, „Protecția drepturilor omului în contextul conflictelor armate – aspecte socio-juridice și câteva reflecții”, în *Revista de științe politice și relații internaționale*, nr. 1/2023, pp. 41-42.
- DÂSCĂ, Dragoș, *Părinții Bisericii despre război și stagiul militar*, Iași, Editura Doxologia, 2015.
- DELUMEAU, Jean, *În așteptarea zorilor. Un creștinism pentru mâine*, trad. Giuliano Sfichi, Iași, Editura Polirom, 2006.
- DÎRLĂU, Andrei, Irina Bazon, *Corectitudinea politică – o ideologie neo-marxistă. Marxismul cultural – noua utopie*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2017.
- HELGELAND, John, Robert J. Daly, J. Patout Burns, *Christians and the Military. The Early Experience*, Michigan, Fortress Press, 1985.
- LEMASTERS, Philip, *Valoarea creației lui Dumnezeu. Cum să trăiești ca un creștin ortodox*, trad. Ioan-Lucian Radu, Iași, Editura Doxologia, 2018.
- MADA, Teofan, *Conștiință și compromis. Perspectivă spiritual-duhovnicească asupra nefericirii lumii noastre*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2006.
- MANTZARIDIS, Georgios, *Morala creștină II: Omul și Dumnezeu, Omul și semenul, Poziționări și perspective existențiale și bioetice*, trad. Cornel Constantin Coman, București, Editura Bizantină, 2006.
- MATTOX, John Mark, *Saint Augustine and the Theory of Just War*, Londra, Continuum, 2006.
- MCCARTHY, Eli S., „Hospitality and Friendship: Interrupting Violence and Building Sustainable Peace in Ukraine”, în *Concilium*, nr. 5/2022, pp. 143-149.
- MLADIN, Nicolae, Orest BUCEVSCHI, Constantin PAVEL, Ioan ZĂGREAN, *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. I: *Morala generală*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2003, p. 213.

- PESCHKE, Karl Heinz, *Etica creștină. Teologia morală în lumina Conciliului Vatican II*, trad. Ioan Mitrofan, Târgu-Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2013.
- POTRA, Carmen, *Eutanasia: alegere morală sau imorală ?*, Târgu-Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2021; John Breck, *Darul sacru al vieții*, Cluj-Napoca, Editura Patmos, 2001.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, *Om-Demnitare-Libertate*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2019.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Biserica lui Dumnezeu, sursa unui Râu al Vieții și al Vindecării", în *Argeșul orthodox*, 2012, XI, nr.564, p.5.
- SCOTT, James Brown, *The Hague Peace Conference of 1899 and 1907*, I-II, Baltimore, John Hopkins Press, 1909.
- SFÂNTUL NECTARIE de la EGHINA, *Morala creștină*, Iași, Editura Doxologia, 2013.
- SIDER, Ronald J., *The Early Church on Killing*, Michigan, Grand Rapids, 2012.
- SWIFT, Louis J., *The Early Church Fathers on War and Military Service*, Wilmington, Michael Glazier, 1983.
- TAPIA, Juan Carlos la Puente, „Hospitality and Friendship: Gleams of a Collective Vocation”, în *Concilium*, nr. 5/2022, pp. 129-135.
- VELIMIROVICI, Nicolae, *Războiul și Biblia*, trad. Adrian Tănăsescu-Vlas, București, Editura Sophia, 2002.
- VERGELY, Bertrand, „Heureux les pacifiques”, în *Contacts*, nr. 2/2002, pp. 148-163.
- WEBSTER, Alexander F.C., *The Pacifist Option. The Moral Argument Against War in Eastern Orthodox Theology*, San Francisco – London – Bethesda, International Scholars Publications, 1998.
- WEBSTER, Alexander F.C., *The Price of Prophecy*, Grand Rapids, Eerdmans, 1955.
- ZACCARIA, Francesco, Hans-Georg Ziebertz (eds.), *Euthanasia, Abortion, Death Penalty and Religion – The Right to Life and Its Limitations – International Empirical Research*, Springer, 2018.